

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

ВОРОНЕЦЬКА ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.55.015.31 (043.3)

**РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ ГУМАНІТАРНОЇ
ГІМНАЗІЇ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Вінниця – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Фрицюк Валентина Анатоліївна,

професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент

Сопівник Руслан Васильович,

завідувач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ.

кандидат педагогічних наук, доцент

Василевська-Скупа Людмила Павлівна,

завідувач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця.

Захист відбудеться 22 грудня 2020 року об 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32) та на сайті університету за адресою www.vspu.edu.ua

Автореферат розісланий 21 листопада 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасний період розвитку суспільства характеризується глибокими змінами в усіх сферах людського життя. В процесі соціально-економічних перетворень виникають проблеми, що вимагають нових підходів до розв'язання складних завдань. Зростає потреба суспільства в людях, які не лише мають глибокі й міцні знання, а й володіють здатністю творчо, нестандартно мислити, знаходити оригінальні способи діяльності у ситуаціях невизначеності.

Соціальне замовлення орієнтує вітчизняну педагогіку та шкільну практику на виховання творчої особистості, розвиток творчого потенціалу учнів. У зв'язку з цим виникає проблема переосмислення традиційного розуміння виховання як процесу відтворення і засвоєння досвіду попередніх поколінь. Спостереження свідчать, що традиційний освітній процес у загальноосвітніх школах наповнений переважно репродуктивною діяльністю учнів, орієнтованою на осмислення, запам'ятовування і відтворення одержаної інформації. Це може призвести до зниження творчого потенціалу молоді, адже репродуктивна освіта формує переважно споживача, який може виявитися безпорадним і недієздатним, потрапивши в нові умови або обставини. Вихід із ситуації ми вбачаємо в такій організації шкільної освіти, що сприяла б вихованню кожного учня як суб'єкта власного життя, здатного до самовизначення і самостійної творчої діяльності.

Варто відзначити, що впродовж останніх років спостерігається збільшення кількості нових типів загальноосвітніх закладів (ліцеїв, гімназій, коледжів), в яких значна увага приділяється розвитку творчого потенціалу учнів. У кожного з цих закладів зазвичай є своя конкретна, унікальна місія. Вагомий потенціал розвитку творчих здібностей школярів має гуманітарна гімназія, що спрямовує свою діяльність на вирішення проблем виховання, формування в школі комплексної виховної системи, що забезпечує особистісне становлення учнів як суб'єктів життєдіяльності. Така виховна система передбачає змістове збагачення соціокультурного й освітнього середовища закладу, завдяки чому відкриває широкі можливості для вияву й розвитку різноманітних здібностей учнів, сприяє їхньому особистісному становленню в середовищі однолітків, дає змогу розвивати їхнє мислення, креативність, уміння розв'язувати нестандартні завдання.

Проблема розвитку творчого потенціалу особистості розглядалася багатьма психологами і педагогами, які з різних концептуальних позицій досліджували особливості творчого процесу та розвитку творчих здібностей у різних видах діяльності (О. Акімова, В. Андрієвська, Г. Балл, О. Губка, Л. Долинська, Г. Костюк, З. Огороднійчук, О. Проскура, О. Скрипченко та ін.). Положення щодо формування творчої активності особистості знайшли висвітлення у працях Д. Богоявленської, Н. Вишнякової, Р. Гуревича, В. Дружиніна, М. Кісіль, А. Коломієць, Н. Мозгальнової, Ю. Мороз, В. Романенко, С. Олійника, В. Петрук, Я. Пономарьова, В. Фрицюк, В. Шахова, В. Штифурак та ін. Психологічні аспекти розвитку творчих здібностей особистості досліджувалися В. Афанасьєвим, Г. Буш, Л. Виготським, Г. Костюком, В. Крутецьким, В. Моляко, Б. Тепловим та ін.

У низці досліджень обґрунтовані педагогічні умови розвитку творчого потенціалу особистості (С. Бондаренко, І. Зайченко, С. Сисоева та ін.). У контексті розвитку творчого потенціалу учнів важливе значення мають педагогічні

дослідження, присвячені проблемі формування цілісної особистості в освітньому процесі (І. Зязюн, Л. Гордін, В. Ільїн, В. Роменець, Р. Сопівник, Н. Яремчук та ін.). Дослідники звертають увагу на значні можливості позакласної діяльності в розвитку творчого потенціалу школярів (Л.Василевська-Скупа, М. Веракса, Н. Литвинова, А. Лук, І. Прус, Треф'як, В. Разумовський, Л. Якубова та ін.). У дослідженнях Е. Веєра, О. Гіна, Б. Общадко розроблені різні типи творчих завдань і запропонована методика їх використання у розвитку творчих якостей учнів.

Водночас проведений нами аналіз досліджень показав, що в педагогічній науці не приділялося достатньої уваги обґрунтуванню методичних шляхів розвитку загального творчого потенціалу учнів. Більшість досліджень присвячено педагогічним умовам розвитку окремих видів творчих здібностей дітей (літературних, образотворчих, технічних тощо). Такі дослідження, як правило, базуються на функціональному підході до розуміння творчих здібностей особистості. Такий підхід відігравав важливу роль на початку досліджень проблеми творчості, однак у сучасних умовах він є однобічним і явно недостатнім. Творча активність, як і здатність до творчості не можуть формуватися окремо, у відриві від інших якостей особистості. Всі ці якості, включаючи і активність, і творчі здібності, знаходяться в органічному взаємозв'язку, у взаємопроникненні. В сучасній педагогічній науці, як і в інших галузях людських знань, все більш проявляється тенденція до цілісного підходу до людини і системного підходу до процесів навчання і виховання (Л. Берталанфі, І. Блауберг, Д. ван Гіг, В. Данчук, М. Садовий, Е. Юдін та ін.). Творчий потенціал ми розглядаємо як інтегральну характеристику особистості, що свідчить про її можливості створювати нове, оригінальне, неповторне. Ядром творчого потенціалу виступає здатність особистості до творення цього нового, оригінального, тобто здатність до творчості. В той самий час, творчий потенціал особистості не може бути зведений тільки до цієї здатності, останнє не існує як щось окреме, ізольоване від інших якостей особистості. Цей потенціал, разом з названою здатністю, передбачає сформованість системи інших, тісно пов'язаних з нею якостей особистості.

Такий підхід до розвитку творчого потенціалу особистості ми вважаємо підходом цілісним, системним, на протизагуг підходу функціональному, що відокремлює окремі властивості особистості. Оскільки ці властивості в реальному житті не існують як окремі, то і рекомендації, що розробляються в науці щодо їх формування, виявляються нереалістичними і неефективними.

Отже, аналіз досліджень виявив суперечності між:

- зростанням вимог до проявів творчості сучасною людиною і відставанням педагогічної науки від їх теоретичного і методологічного осмислення;
- необхідністю педагогів постійно вирішувати у своїй професійній діяльності завдання, пов'язані з розвитком творчого потенціалу школярів, їх творчих здібностей і відсутністю науково обґрунтованих рекомендацій через малодослідженість цих питань у науці;
- варіативністю і різноманіттям типів сучасних загальноосвітніх закладів і відсутністю програм, що орієнтують на розв'язання нових завдань, пов'язаних з розвитком творчого потенціалу школярів;
- зростанням потреби в педагогах, здатних самостійно вирішувати питання

розвитку в учнів здатності до творчості, і рівнем їхньої підготовленості до цього.

Актуальність проблеми, її недостатні теоретична і практична розробленість у педагогічній науці зумовили вибір теми дослідження – *«Розвиток творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії в процесі позакласної роботи»*.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою комплексного наукового дослідження кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Методологія і технологія моніторингу якості педагогічної діяльності» (державний реєстраційний номер 0108U001064).

Тема роботи затверджена на засіданні Вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №18 від 29.06.2016 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №1 від 29.01.2019 р.)

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи.

Об'єкт дослідження – особистісний розвиток учнів гуманітарної гімназії.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи.

Гіпотеза дослідження: успішний розвиток творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії можливий за таких педагогічних умов:

- включення школярів в організовану на основі гуманістичних цінностей життєдіяльність співтовариств дітей і дорослих;
- створення ситуацій соціального вибору, творчого самовизначення, успіху з метою побудови кожним учнем індивідуальної траєкторії життєтворчості;
- забезпечення можливості оволодіння школярами досвідом самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, що має креативну основу.

Відповідно до поставленої мети і сформульованої гіпотези були поставлені такі завдання дослідження:

1. З'ясувати зміст і сутнісні характеристики творчого потенціалу як інтегральної характеристики особистості.
2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії.
3. Обґрунтувати педагогічні умови і розробити модель розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи.
4. Розробити й експериментально перевірити методику реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: положення психологічних і педагогічних концепцій розвитку творчих здібностей особистості (Б. Анан'єв, Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Лейтес, О. Моляко, Р. Немов, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Е. Торранс та ін.); концепції моделювання гуманістичних виховних систем (М. Боритко, В. Караковський, Ю. Мануйлов, Л. Новікова, Н. Селіванова, В. Семенов, В. Ясвін та

ін.); концепції спільної продуктивної творчої діяльності (М. Красовицький, Х. Лійметс та ін.); концепції особистісно зорієнтованого навчання (Г. Балл, І. Бех, Г. Бондаревська, М. Боришевський, О. Киричук, С. Подмазін та ін.); теоретичні положення щодо організації позакласної виховної роботи в школі (І. Винниченко, Т. Калечиш, Г. Каліберда, Б. Кобзар, І. Колесник, Г. Пустовіт та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети відповідно до логіки дослідження на різних його етапах був використаний комплекс взаємодоповнюваних дослідницьких методів:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, конкретизація, узагальнення з метою з'ясування сутності, структури, критеріїв і показників сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії; моделювання і обґрунтування педагогічних умов розвитку творчого потенціалу школярів;

- *емпіричні*: включене і пряме педагогічне спостереження, бесіда, опитування (анкетування, інтерв'ювання); тестування; метод експертних оцінок, за допомогою яких визначався актуальний стан сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії; педагогічний експеримент здійснювався з метою перевірки ефективності методики реалізації визначених педагогічних умов розвитку творчого потенціалу школярів;

- *статистичні*: математичні методи обробки і аналізу одержаних даних використовувалися для перевірки достовірності результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі загальноосвітніх шкіл м. Вінниці і Вінницької області: «Гуманітарна гімназія №1 імені М.І. Пирогова Вінницької міської ради», «Середня загальноосвітня школа I-II ступенів-дошкільний навчальний заклад» (Шаргородський район Вінницької області), комунальні заклади «Загальноосвітня школа I-III ступенів №27 Вінницької міської ради», «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 20 Вінницької міської ради», «Переможнянський загальноосвітній навчально-виховний комплекс I-III ступенів «Школа-дитячий садок» (с. Перемога, Козятинський район Вінницької області), «Селиська загальноосвітня школа I-III ступенів» (с. Селище, Тиврівський район Вінницької області), «Зозівська загальноосвітня школа I-III ступенів (с. Зозів, Липовецький район Вінницької області). Загалом у дослідженні взяли участь 1426 учнів 5-11 класів і 102 педагоги шкіл м. Вінниці та Вінницької області.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше обґрунтовано* педагогічні умови розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи (включення школярів в організовану на основі гуманістичних цінностей життєдіяльність співтовариств дітей і дорослих; створення ситуацій соціального вибору, творчого самовизначення, успіху з метою побудови кожним учнем індивідуальної траєкторії життєтворчості; забезпечення можливостей для оволодіння школярами досвідом самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, що має креативну основу);

визначено критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний, діяльнісно-результативний), показники та рівні (високий (суб'єктно-креативний), середній (наслідувально-креативний), низький (залежно-репродуктивний)) розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії;

розроблено педагогічну модель розвитку творчого потенціалу учнів у процесі позакласної роботи;

уточнено сутність і структуру творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії;

подальшого розвитку набули наукові положення щодо етапів, форм і методів розвитку творчого потенціалу учнів у процесі позакласної роботи.

Практичне значення результатів дослідження полягає в створенні і впровадженні в освітній процес загальноосвітніх шкіл методики реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу, що забезпечує формування творчої індивідуальності учнів; розробленні й використанні у виховному процесі гуманітарної гімназії та загальноосвітніх шкіл методичних рекомендацій з проєктування педагогічних і управлінських програм, моніторингу процесу збагачення досвіду творчої діяльності школярів, використання конкретних форм педагогічної організації життєдіяльності співтовариств дітей і дорослих; визначенні комплексу методів і прийомів виховної роботи, що використовуються на різних «сходинах творчості»; розробленні й адаптації діагностичного інструментарію, що дає змогу здійснювати моніторинг розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес «Гуманітарної гімназії №1 ім. М.І. Пирогова Вінницької міської ради», «Середньої загальноосвітньої школи I-II ступенів – дошкільного навчального закладу» Шаргородського району Вінницької області (довідка №02-07\29 від 13.05.2020), комунальних закладів «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 27 Вінницької міської ради» (довідка №01-16\137 від 15.05.2020), «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 20 Вінницької міської ради» (довідка № 01-12\131 від 18.05.2020), Переможнянського загальноосвітнього навчально-виховного комплексу I-III ступенів «Школа-дитячий садок» (с. Перемога, Козятинського району) (довідка №02-17\110 від 27.05.2020), «Селиської загальноосвітньої школи I-III ступенів» (с.Селище, Тиврівський район Вінницької області) (довідка № 02-09\12 від 13.05.2020, «Зозівської загальноосвітньої школи I-III ступенів (с. Зозів, Липовецький район Вінницької області) (довідка № 01-17\117 від 20.05.2020).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідались і обговорювались на наукових і науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Актуальні проблеми сучасної науки» (Вінниця, 2020); «Сучасна наука: проблеми та інновації» (Стокгольм, 2020); «Eurasian scientific congress» (Барселона, 2020); *всукраїнських* – «Проєктування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості» (Київ, 2020); «Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій» (Вінниця, 2020); «Особистісно-професійне становлення майбутнього вчителя» (Вінниця, 2020); щорічних науково-практичних конференціях Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, наукових семінарах кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 20 наукових працях, з них 6 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у

збірниках наукових праць, 1 стаття у співавторстві в зарубіжному виданні, 2 статті у матеріалах зарубіжних конференцій, 7 статей у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій; 1 монографія у співавторстві; 1 методичні рекомендації.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (260 найменувань, з них 11 – іноземною мовою), 14 додатків. Повний обсяг роботи становить 317 сторінки, з них основного тексту – 204 сторінки. Робота містить 5 таблиць і 20 рисунків на 26 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу і завдання дослідження, його теоретико-методологічну основу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, представлено відомості про організацію і проведення дослідження та апробацію його результатів.

У *першому розділі* – **«Теоретичні основи розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії»** – висвітлено теоретичні засади досліджуваної проблеми, розкрито сутність понять «особистісний потенціал», «творчий потенціал», «творча діяльність», «творчість», з'ясовано зміст і структуру творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, охарактеризовано особливості процесу розвитку творчих здібностей учнів сучасної школи.

Відповідно до логіки дослідження, уточнено сутність і проаналізовано взаємозв'язок базових у контексті розвитку творчого потенціалу школярів понять «творчі здібності», «творче мислення», «творча уява», «самостійність мислення», «креативність», «творча обдарованість». З'ясовано, що творчий потенціал учнів визначається творчою активністю, що є проявом не окремої якості особистості, а концентрованим вираженням її соціально-дієвої сутності, складовими якої виступають рівень духовного розвитку, морально-етичні, інтелектуальні і вольові якості, здатність до пізнання і перетворення навколишнього середовища. На основі узагальнення і систематизації різних підходів ми пропонуємо розглядати творчий потенціал учнів гуманітарної гімназії як специфічну форму готовності до творчої активності, що базується на інтелектуальних можливостях, креативності, мотивації творчої діяльності та особистісних якостях, і дає змогу школяреві продукувати оригінальні образи та ідеї, створювати суб'єктивно нові способи розв'язання завдань, гнучко й оперативно реагувати на нестандартні ситуації.

Різноманіття поглядів на зміст творчого потенціалу школярів спричинило різноплановість наукових уявлень про її структурні компоненти, серед яких сучасні дослідники виокремлюють: індивідуально-типологічний, когнітивно-пізнавальний, емоційно-вольовий, потребнісно-мотиваційний, екзистенційний, дієво-практичний (О. Грушко); мотиваційний, когнітивний, креативний, операційний, рефлексивний (О. Ємчик); мотиваційний, гностичний, організаційно-практичний, діагностично-прогностичний (В. Луїна); мотиваційно-ціннісний, когнітивно-процесуальний, рефлексивний (О. Попова); соціально-психолого-індивідуальний, потребо-мотиваційний, діяльнісний, особистісний (О. Турніна); мотиваційний, когнітив-

ний, характерологічний (А. Хорошун); мотиваційно-потребнісний, інформаційно-процесуальний, емоційно-вольовий, рефлексивно-оцінний (Н. Чувасова); ціннісно-мотиваційний, когнітивно-операційний, особистісно-диспозиційний (Л. Якубова).

На наш погляд, сутнісний зміст творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії адекватно розкривають чотири компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний, діяльнісно-результативний.

Когнітивний компонент творчого потенціалу учня гуманітарної гімназії представлений характеристиками суб'єкта творчої діяльності, що забезпечують інформаційно-пізнавальні процеси, інтелектуальний супровід творчості – творча й інтелектуальна активність, критичність розуму, синтетичність у сприйнятті навколишнього світу, високий рівень когнітивної гнучкості, вміння аналізувати, синтезувати інформацію і на цій основі виявляти нове бачення предметів і явищ (комбінаторні здібності, що дозволяють по-новому бачити предмети і явища), легкість знаходження нових аналогій, готовність до вільної імпровізації, продукування оригінальних образів та ідей.

Мотиваційно-ціннісний компонент творчого потенціалу відображається в спрямованості особистості на творчість, потребі у збагаченні «інформаційного поля», наявності прагнень та інтересів, пов'язаних з втіленням продуктів уяви в матеріальну форму, вмінні врахування традицій, тобто взірців творчості, і водночас вмінні відходу від стереотипів мислення, готовності до самоактуалізації.

У змісті *особистісно-рефлексивного компоненту* творчого потенціалу інтегровані високий рівень розвитку спостережливості, конструктивної уяви, креативність, творчі здібності, рефлексивні вміння, комунікативні вміння, вольові якості (наполегливість, працелюбність, сміливість), об'єктивна самооцінка, нонконформізм, почуття обов'язку, самокритичність, ініціативність, що забезпечують успішність творчої самореалізації.

Діяльнісно-результативний компонент репрезентований організаторськими здібностями, вміннями контролю на різних етапах виконання завдання, технічними вміннями, вміннями самопрезентації.

На основі врахування сутнісних характеристик творчого потенціалу школярів, а також особливостей організації освітнього процесу в гуманітарній гімназії нами була розроблена педагогічна модель розвитку творчого потенціалу учнів, що складається з чотирьох блоків: цільового, змістово-діяльнісного, організаційно-технологічного, оцінно-результативного (рис. 1). До складу *цільового блоку* увійшли мета розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, завдання дослідно-експериментальної роботи, функції моделі як структурної схеми, що відображає структуру, властивості, взаємозв'язки і відношення між елементами процесу розвитку творчого потенціалу школярів. *Змістово-діяльнісний блок* розкриває методологічні основи створеної моделі, принципи та педагогічні умови процесу розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії. *Організаційно-технологічний блок* характеризує форми і методи діяльності, що стимулювали розвиток творчого потенціалу школярів, їх культури, лідерських здібностей, готовності до сприйняття інновацій, вміння знаходити оригінальні рішення творчих завдань. *Оцінно-результативний блок* розкриває зміст критеріїв, показників та рівнів сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії.

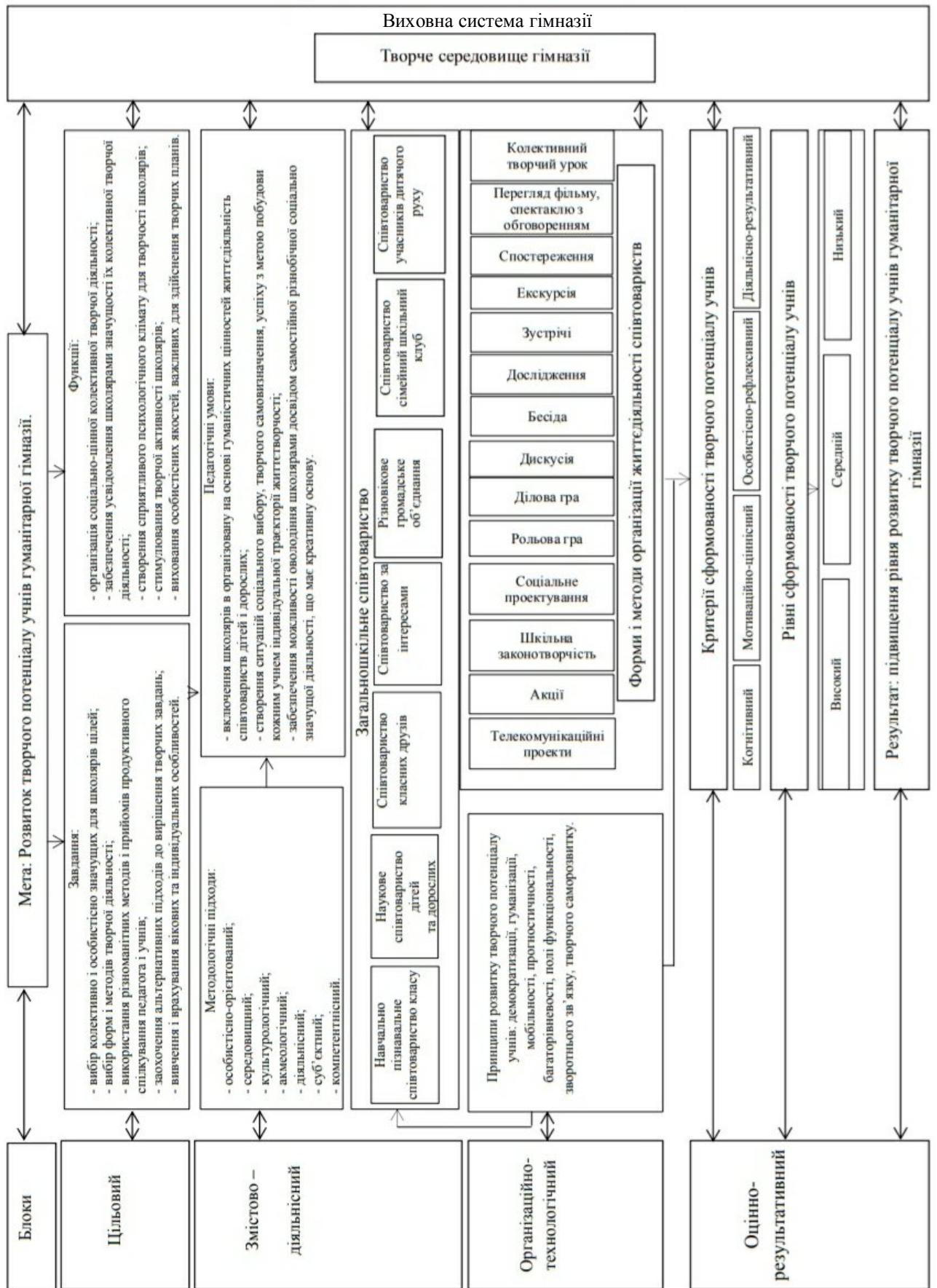

Рис. 1. Модель розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи.

У другому розділі – «Аналіз рівня сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії» – на основі аналізу змістових характеристик визначено критерії сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний, діяльнісно-результативний), що конкретизовані у комплексі відповідних показників, проаналізовано результати констатувального етапу та визначено вихідний рівень сформованості творчого потенціалу школярів.

Ураховуючи сутнісні характеристики і структурні компоненти творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, ми визначили відповідні критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний, діяльнісно-результативний) та показники, що дають змогу оцінити рівень сформованості творчого потенціалу школярів.

Показниками *когнітивного критерію* є: гнучкість, оригінальність, нестандартність, критичність мислення, здатність до оцінних суджень і неординарних асоціацій, інтелектуально-логічні та інтелектуально-евристичні вміння, якості дивергентного мислення, самостійність мислення, чутливість до незвичайних деталей, суперечностей і невизначеності.

Показниками *мотиваційно-ціннісного критерію* творчого потенціалу визначено: спрямованість на творчу самореалізацію; сформованість внутрішньої мотивації творчої діяльності; сформованість пізнавальної потреби, допитливості як прагнення до нового та незвичайного; прагнення до успіху при вирішенні творчих дослідницьких завдань; потреба в самодетермінації; переконаність у громадській значущості творчої діяльності, активна життєва позиція.

Особистісно-рефлексивний критерій характеризується такими показниками: толерантність до незрозумілого; позитивна самооцінка, впевненість у собі; переконаність у можливості досягнення успіху в творчій діяльності; комунікабельність; міжособистісна толерантність; цілеспрямованість, наполегливість у реалізації творчих задумів; працелюбність; емоційна стабільність і розвинений самоконтроль; організованість; оптимізм, життєва цілеспрямованість.

Як показники *діялісно-результативного критерію* розглядаються вміння самостійного перенесення раніше засвоєних знань, умінь, способів діяльності в нову ситуацію; вміння бачити альтернативу та знаходити різні способи вирішення творчих завдань; комунікативні вміння; організаторські вміння (самостійно планувати, організовувати, контролювати власні дії й нести відповідальність за їх результати); вміння цілеспрямованого систематичного спостереження; вміння аналізувати, висувати й обґрунтовувати оптимальний варіант рішення; вміння імпровізувати, здатність швидко змінювати прийоми дій відповідно до нових умов діяльності; вміння пошуку додаткової інформації з різних джерел; вміння саморегуляції; вміння конструктивно взаємодіяти в процесі колективної творчої діяльності; вміння створювати та презентувати власний продукт інтелектуальної діяльності (авторські проекти, твори, моделі, експонати).

Загалом, аналіз результатів констатувального етапу дослідження свідчить, що традиційна організація освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти не забезпечує розвитку в багатьох учнів високого та й навіть середнього рівня творчого потенціалу. Високий рівень сформованості творчого потенціалу

властивий лише для 22% учнів, середній – для 47%, низький – для 31%. Отже, є необхідність у визначенні педагогічних умов і шляхів підвищення ефективності розвитку творчого потенціалу учнів. На наш погляд, ефективним засобом реалізації цього завдання може бути використання розвивального потенціалу позакласної роботи.

У *третьому розділі* – **«Дослідно-експериментальна робота з розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у позакласній роботі»** – обґрунтовано педагогічні умови розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, представлено педагогічну модель цього процесу, розкрито методичні особливості організації та проведення дослідно-експериментальної роботи, узагальнено і проаналізовано її результати.

Узагальнення результатів аналізу психологічної і педагогічної літератури, констатувального етапу дослідження, сучасної практики організації виховної роботи в загальноосвітній школі, а також власного досвіду дало змогу визначити педагогічні умови розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії.

Продуктивною основою для обґрунтування першої педагогічної умови – *включення школярів в організовану на основі гуманістичних цінностей життєдіяльність співтовариств дітей і дорослих* – є теоретичні основи колективного творчого виховання, різні аспекти колективної пізнавальної діяльності, духовно-морального й емоційно-ціннісного виховання в колективі, творчої діяльності. Життєдіяльність виховного колективу як наукова категорія і об'єктивна реальність, що стоїть за нею, – складне, багатогранне соціальне і психолого-педагогічне явище, що акумулює в собі діяльність і спілкування, об'єктивні і суб'єктивні стосунки, духовно-моральний потенціал колективу і особистості. Життєдіяльність колективу передбачає широкий життєвий контекст ситуацій, обставин, подій. За умов таких особливостей, колективна життєдіяльність здатна виступати джерелом морального формування особистості, в тому числі її громадсько значущих ціннісних орієнтацій, творчого спрямування індивідуальності.

Розвиток творчого потенціалу суб'єктів освітнього процесу в школі – освоєння і побудова ними досвіду творчого життя – відбувається в процесі колективної життєдіяльності, до складу якої входить навчальна і позаурочна діяльність. Її педагогічна організація у складі життєдіяльності творчого співтовариства дітей і дорослих виступає джерелом становлення творчої індивідуальності школярів. *Творче співтовариство дітей і дорослих* – це добровільне об'єднання учнів, їхніх батьків, педагогів, інших дорослих на основі їхньої загальної ціннісно-сміслової особистісної спрямованості, взаємного прийняття, взаєморозуміння, внутрішнього налаштування учасників один на одного, прагнення творчо вирішити певні проблеми, що є для них особистісно-значущими. Життєдіяльність співтовариства породжує різні прояви досвіду творчого життя: світобачення, норми, цінності, сенси спілкування і взаємодії, програму творчого життя.

Ознаками діяльності співтовариства є: взаємне прийняття, взаєморозуміння, внутрішня налаштованість один на одного, акумулювання в життєдіяльності спільних цілей і дій, щирого спілкування, зацікавлених відносин, широкий життєвий контекст ситуацій, обставин, подій. Особливості життєдіяльності співтовариства зумовлюють здатність його виступати джерелом освоєння і

збагачення досвіду творчого життя школярів, формування їхнього творчого потенціалу. Завдяки творчій участі в життєдіяльності співтовариства особистість є «автором» свого світобачення, ціннісно-моральної спрямованості, емоційно-вольових проявів, соціально-громадської поведінки, перетворювальної діяльності, тобто набуває досвіду творчого життя.

У контексті розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії важливого значення набуває *створення ситуацій соціального вибору, творчого самовизначення та успіху з метою побудови кожним учнем індивідуальної траєкторії життєтворчості*. Реалізація цієї умови потребує створення в загальноосвітньому закладі освітнього середовища, що забезпечує: свободу творчого самовираження учнів; взаєморозуміння і задоволеність взаєминами всіх суб'єктів виховного процесу; позитивну емоційна включеність учнів у творчу діяльність; участь учнів у виборі й організації різних видів позакласної діяльності; демонстрацію значущими дорослими (педагогами) взірців креативної поведінки.

З метою обґрунтування третьої педагогічної умови розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії – *забезпечення можливості оволодіння школярами досвідом самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, що має креативну основу* – ми звертаємося до таких концепцій, як орієнтація школярів на соціально значущі цінності (М. Красовицький), взаємозв'язок процесу розвитку колективу і морального формування особистості (А. Макаренко), творча співдружність поколінь як основа педагогіки загальної турботи (І. Іванов), педагогіка творчості – формування творчої особистості в навчально-виховному процесі і поза ним (В. Шубінський), суб'єкт-суб'єктні відносини в педагогічному процесі (І. Бех), відображена суб'єктність (А. Петровський), різнорівневий соціальний розвиток особистості в онтогенезі, теорія діяльності, що соціально визнається і соціально схвалюється, як особливий за своїм психологічним змістом тип діяльності (Д. Фельдштейн) та ін. Творчість як поетапний процес потребує для свого успішного перебігу певних «поетапних» якостей, виникнення і розвиток яких відбувається під час реалізації «спіралі розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії». «Спіраль» охоплює як єдину цілісність різні простори життєдіяльності школяра: урок, позакласні заняття в школі і за її межами – в установі додаткової освіти. «Спіраль» передбачає єдність поступальності і наступності, відносної повторюваності досвіду творчого життя, що є в школяра, на кожному її витку. Змістовий сенс першого витка виражається тріадою «пізнання – осмислення – розуміння», другого – «цілепокладання – планування – реалізація», третього – «аналіз – оцінювання – ставлення», четвертого – «самовдосконалення – післядія – саморефлексія». Особливість останнього витка в тому, що педагогічно організоване освоєння дитиною досвіду самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, котра має креативну основу, переходить у режим самовдосконалення.

«Спіраль» діє на двох взаємопов'язаних рівнях – особистості і співтовариства-колективу. «Спіраль» на рівні особистості є головною, стрижневою для освоєння і побудови суб'єктом досвіду творчого життя; на рівні співтовариства – збагачує такий досвід конкретної людини. При цьому життєдіяльність різних співтовариств на однакових витках «спіралі» не відбувається одночасно, синхронно. Це дає

можливість екстраполяції досвіду самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, отриманого суб'єктом в одному співтоваристві, в інші.

Набуття досвіду самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, що має креативну основу, відповідно до моделі «спіраль розвитку творчого потенціалу учня» відбувається за «сходінками творчості», що є психолого-педагогічними програмними орієнтирами збагачення такого досвіду дітей. Названі орієнтири відображають послідовну низку етапів: інтерес до творчості – задоволеність від такої діяльності, не зважаючи на труднощі, можливі невдачі і кризи – досягнення значущості творчості для школяра – усвідомлена відповідальність за результати творчої діяльності – стійка потреба в творчому житті. Ці орієнтири стають особистісно-значущими сенсами для учня у збагаченні досвіду самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, що має креативну основу.

Педагогічний сенс сходження дитини «сходінками творчості» пов'язаний з розширенням спектру особистісно значущих для неї морально цінних життєвих сенсів, соціальних мотивів, переживань, подій, а також з усвідомленням обов'язків і відповідальності. В діяльності учнів це проявляється в розширенні: спектру проблем, які школярі прагнуть вирішувати творчо; адресності, просторі і колі партнерів з творчої діяльності; пізнавальної бази і способів творення; продуктів творчості.

Експериментальна перевірка визначених педагогічних умов і розробленої моделі розвитку творчого потенціалу учнів здійснювалась на базі «Гуманітарної гімназії №1 імені М.І. Пирогова Вінницької міської ради». Для експерименту було відібрано експериментальну і контрольну групу учнів з приблизно однаковим складом і вихідним рівнем сформованості творчого потенціалу. Всього у формувальному експерименті взяли участь 818 учнів (412 в експериментальній і 406 у контрольній групі). Дослідно-експериментальна робота здійснювалась у процесі організації позакласної роботи.

Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі позакласної роботи відбувався за чотирма етапами. На першому, *мотиваційно-цільовому*, етапі розв'язувалися завдання апробування «спіралі розвитку творчого потенціалу учнів і «ступенів творчості» на прикладі співтовариств дітей і дорослих у гуманітарній гімназії. Такими співтовариствами стали навчально-пізнавальне і співтовариство класних друзів як такі, що мають найбільшу вірогідність для організації в школі. На цьому етапі використовувалися такі форми роботи: бесіда, читання і обговорення книги, перегляд телепередач, фільму або спектаклю з подальшим обговоренням, зустріч з цікавою людиною, екскурсія та її аналіз, спостереження за конкретними фактами, подіями, явищами життя, розмова-роздум, розмова-диспут, рольова гра.

На другому етапі, *змістово-пізнавальному*, ставилося завдання апробувати «спіраль розвитку творчого потенціалу учня» в співтовариствах дітей і дорослих, сформованих в установі додаткової освіти; виявити, чи має вона принципові відмінності і своєрідність у порівнянні з тим, як діє в «базовому» співтоваристві, організованому в гімназії. Перетворювальна практика здійснювалась в Палаці дітей та юнацтва Вінниці на прикладі декількох співтовариств за інтересами впродовж трьох років за умов науково-методичного супроводу з боку автора дослідження. Реалізація здійснювалась в різних формах діяльності: колективні творчі справи, виїзні творчі збори, творчі огляди, що проводилися в нетрадиційній формі.

Продуктивним виявилось проведення тренінгу творчої психотехніки. Ігри-вправи тренінгу були спрямовані на розвиток уяви, спостережливості, вміння розуміти іншу людину, взаємодіяти з іншими людьми, вдосконалення комунікативних умінь, акторської майстерності.

На третьому, *діяльнісному*, етапі розв'язувалося завдання апробування ідеї створення в освітній установі різноманіття творчих співтовариств дітей і дорослих і забезпечення права їх вибору дитиною. В гімназії були організовані творчі співтовариства дітей і дорослих різних видів, в яких відбувалась змістовна повсякденна дієва життєдіяльність; створені умови для різнобічної взаємодії між ними; здійснювалось індивідуальне сприяння дитині у виборі співтовариства і освоєнні нею досвіду творчого життя в різних соціальних статусах (позиціях). Це дозволило уточнити види педагогічно організованих співтовариств дітей і дорослих, цілісно використати можливості скоординованих професійних дій команди педагогів-одномумців для розвитку творчої індивідуальності кожної дитини. На цьому етапі використовувались такі форми роботи: розмови-дискусії, творчі ігри, прес-конференції, марафони думок, телеестафети, проєктивна діяльність.

На четвертому, *оцінно-результативному*, етапі ставилося завдання пілотного апробування ідеї створення в освітній установі різноманіття творчих співтовариств дітей і дорослих і забезпечення права їх вибору дитиною. Перетворювальна практика з розв'язування цього завдання здійснювалася у низці освітніх установ. На цьому етапі відбувалося моральне самовизначення дитини, її робота з творчого самовдосконалення, збагачення досвіду творчого життя. Школярі проявляли себе в якісно новій за змістом і сенсом діяльності – передусім у творчій, навчально-пізнавальній, спілкуванні. Завдання цього етапу передбачали підсумкову діагностику рівнів сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії з використанням підібраного діагностичного інструментарію, проведення коригувальних заходів на основі педагогічного моніторингу і прогнозування подальшого використання розробленої методики.

Аналіз результатів формувального експерименту свідчить, що авторська методика реалізації визначених педагогічних умов забезпечує структурну перебудову всіх компонентів творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, що знаходить комплексний вияв у загальній позитивній динаміці рівнів його сформованості (рис. 2).

Аналіз одержаних результатів свідчить, що в експериментальній групі за час проведення дослідно-експериментальної роботи суттєво зменшився (з 29% до 13%) відсоток учнів з низьким (залежно-репродуктивним) рівнем розвитку творчого потенціалу. Водночас з 24% до 36% зріс відсоток учнів з високим (суб'єктно-креативним) і з 47% до 51% – з середнім (наслідувально-креативним) рівнями розвитку творчого потенціалу. Використання статистичного критерію χ^2 засвідчило статистичну достовірність указаних змін ($\alpha=0,05$). На відміну від експериментальної, у контрольній групі не сталося суттєвих зрушень у рівнях розвитку творчого потенціалу школярів. Хоча й спостерігаються певні позитивні тенденції, вони мають порівняно незначний характер і не досягають рівня статистичної значущості.

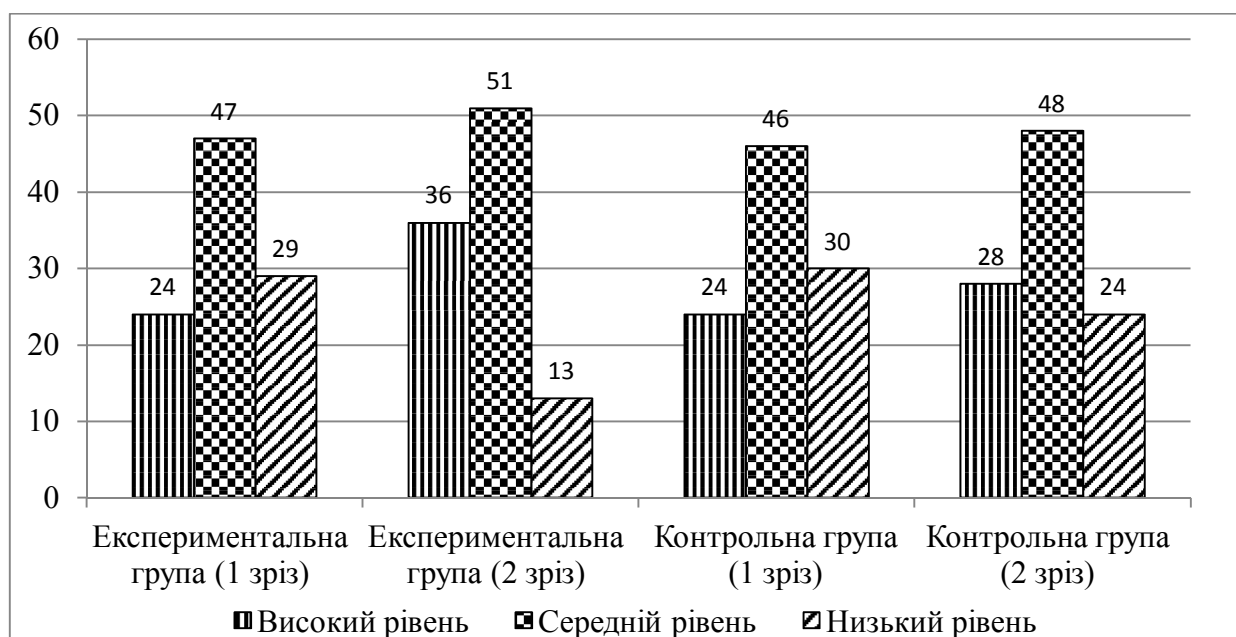

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості творчого потенціалу учнів контрольної й експериментальної груп (у %).

Загалом, проведене дослідження засвідчило ефективність обґрунтованих педагогічних умов розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії і підтвердило істинність висунутої гіпотези. Результати педагогічного експерименту свідчать про те, що поставлена мета дослідження досягнута, гіпотеза підтверджена, а його завдання розв'язані.

Результати теоретичного й експериментального дослідження дали підстави для формулювання таких **висновків**:

1. Динамічний розвиток сучасного суспільства вимагає підготовки творчих особистостей, спроможних розв'язувати нестандартні завдання, швидко й нешаблонно реагувати на нові ситуації, проявляти гнучкість та оригінальність у вирішенні проблем, виступати суб'єктами життєдіяльності. Реалізувати це завдання в освітньому процесі загальноосвітньої школи неможливо одними лише засобами навчальної діяльності учнів, яка має регламентований за змістом і організацією характер, у зв'язку з чим обмежує можливості розвитку індивідуальних нахилів учнів, свободу їх творчого самовираження, задоволення творчих інтересів і потреб у процесі колективного пошуку. На наш погляд, широкі можливості для компенсації зазначених обмежень і посилення розвивального ефекту освітнього процесу в гуманітарній гімназії містить позакласна робота, що уможливорює формування комплексного виховного середовища полісуб'єктного типу, що активізує творчу самореалізацію учнів і сприяє розвитку їх творчого потенціалу.

На основі узагальнення результатів аналізу психологічних і педагогічних джерел, а також урахування особливостей особистісного становлення учнів гуманітарної гімназії у дослідженні з'ясовано, що творчий потенціал – це специфічна форма готовності до творчої активності, що базується на інтелектуальних можливостях, креативності, мотивації творчої діяльності та особистісних якостях, і дає змогу школяреві продукувати оригінальні образи та ідеї, створювати суб'єктивно нові способи розв'язання завдань, гнучко й оперативно реагувати на нестандартні ситуації.

У структурі творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії виокремлено чотири взаємопов'язані компоненти: *когнітивний*, представлений характеристиками суб'єкта творчої діяльності, що забезпечують інформаційно-пізнавальні процеси, інтелектуальний супровід творчості – творча й інтелектуальна активність, критичність розуму, синтетичність у сприйнятті навколишнього світу, високий рівень когнітивної гнучкості, вміння аналізувати, синтезувати інформацію і на цій основі виявляти нове бачення предметів і явищ (комбінаторні здібності), легкість знаходження нових аналогій, готовність до вільної імпровізації, продукування оригінальних образів та ідей; *мотиваційно-ціннісний*, що відображається у спрямованості особистості на творчість, потребі у збагаченні «інформаційного поля», наявності прагнень та інтересів, пов'язаних з утіленням продуктів уяви в матеріальну форму, вмінні враховувати взірці творчості і водночас відходити від стереотипів мислення, готовності до самоактуалізації; *особистісно-рефлексивний*, що інтегрує особистісні якості, необхідні для творчої самореалізації (спостережливість, конструктивна уява, креативність, рефлексивність, комунікативні вміння, наполегливість, працелюбність, сміливість, ініціативність, адекватна самооцінка, самокритичність, нонконформізм, відповідальність); *діяльнісно-результативний*, репрезентований організаторськими здібностями, вміннями контролю на різних етапах виконання творчих завдань, технічними вміннями, вміннями презентації творчого продукту.

2. Відповідно до виокремлених компонентів визначено критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний, діяльнісно-результативний) і показники сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії. Урахування виокремлених критеріїв і показників дало змогу визначити й описати три рівні розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії: високий (суб'єктно-креативний), середній (наслідувально-креативний), низький (залежно-репродуктивний).

3. На основі аналізу психологічних і педагогічних джерел, узагальнення результатів констатувального етапу дослідження, а також врахування особливостей організації позакласної роботи в гуманітарній гімназії визначено й обґрунтовано комплекс педагогічних умов розвитку творчого потенціалу учнів: включення школярів в організовану на основі гуманістичних цінностей життєдіяльність співтовариств дітей і дорослих; створення ситуацій соціального вибору, творчого самовизначення, успіху з метою побудови кожним учнем індивідуальної траєкторії життєтворчості; забезпечення можливостей для оволодіння школярами досвідом самостійної різнобічної соціально значущої діяльності, що має креативну основу.

На основі врахування змісту та структури творчого потенціалу учнів, а також особливостей організації позакласної роботи в гуманітарній гімназії розроблена педагогічна модель розвитку творчого потенціалу учнів, що складається з чотирьох блоків (цільового, змістово-діяльнісного, організаційно-технологічного, оцінно-результативного) і комплексно відображає мету, завдання, педагогічні умови, принципи, форми, методи, етапи та рівні розвитку творчого потенціалу учнів у процесі позакласної роботи.

4. Відповідно до визначених педагогічних умов розроблено методику реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, що

передбачає послідовну реалізацію чотирьох етапів (мотиваційно-цільового, змістово-пізнавального, діяльнісного, оцінно-результативного) та використання відповідних форм і методів організації виховного процесу.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що реалізація обґрунтованих педагогічних умов і розробленої методики забезпечує розвиток усіх структурних компонентів творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії: когнітивного, мотиваційно-ціннісного, особистісно-рефлексивного, діялісно-результативного. В експериментальній групі на статистично значущому рівні з 24% до 36% збільшилася кількість учнів з високим (суб'єктно-креативним) і з 47% до 51% – з середнім (наслідувально-креативним) рівнями розвитку творчого потенціалу, водночас зменшилася (з 29% до 13%) кількість учнів з низьким (залежно-репродуктивним) рівнем розвитку творчого потенціалу. В контрольній групі за час проведення дослідно-експериментальної роботи теж відбулися позитивні зрушення в рівнях розвитку творчого потенціалу учнів, однак вони не досягають рівня статистичної значущості.

Проведене дослідження, звісно, не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів розвитку творчого потенціалу школярів. Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні можливостей ефективного застосування нових інформаційних технологій у виховній роботі, визначенні шляхів інтеграції навчальної і виховної роботи, вивченні і узагальненні зарубіжного досвіду розвитку творчого потенціалу учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Воронєцька В.В. Аналіз результатів впровадження експериментальної методики розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2020. Випуск 64. С. 52-59.
2. Воронєцька В.В. Етапи впровадження моделі розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії. *Проблеми підготовки сучасного учителя: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Випуск 22. Умань, 2020. С. 84-88.
3. Воронєцька В.В. Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Випуск 62. Вінниця, 2020. С. 57-62.
4. Воронєцька В.В. Творчий потенціал як інтегральна характеристика особистості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Випуск 61. Вінниця, 2020. С. 193-198.
5. Воронєцька В. В. Шляхи формування в учнів гуманітарної гімназії досвіду творчої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наукових праць*. Випуск 56. Вінниця, 2020. С. 46-57.
6. Воронєцька В. В. Критерії і показники сформованості творчого потенціалу

учнів гуманітарної гімназії. Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 189. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ІДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 45-51.

Монографії:

7. Воронєцька В.В. Методика розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи: «Особистісно-професійний розвиток учителя: погляди стейкхолдерів»: монографія / Упорядники Акімова О.В., Фрицюк В.А. Вінниця: ТОВ «Друк», 2020. С. 118-129.

Праці апробаційного характеру:

8. Воронєцька В. В. Рівні сформованості творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя*: Матеріали IV всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Вінниця: Твори, 2020. С. 62-65.

9. Воронєцька В. В. Діяльність керівника навчального закладу в сучасному освітньому просторі. *Eurasian scientific congress. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2020. P. 366-372.

10. Voronetska V. V. Criteria and indicators of formation of the creative potential of students. *Modern science: problems and innovations*: матеріали II Международной научно-практической конференции. Стокгольм, 2020. С. 75-82.

11. Воронєцька В. В. Діагностика творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії *Механізми сучасного інноваційного розвитку педагогічної науки та освіти*: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 2020. С. 6-9.

12. Воронєцька В. В. Методика розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи. *Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Вінниця, 2020. С. 64-67.

13. Воронєцька В. В. Особливості формування творчого потенціалу учнів сучасної школи. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості*: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С.73-77.

14. Воронєцька В.В. Критерії сформованості творчого потенціалу учнів гімназії. Збірник тез наукових робіт. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд в майбутнє». Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. С. 8-11.

15. Воронєцька В.В., Фрицюк В.А. Реалізація моделі «спіраль розвитку творчого потенціалу учня. *Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2020. С. 5-7.

16. Воронєцька В.В. Структура творчого потенціалу особистості сучасного школяра. *Актуальні проблеми сучасної науки*: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Вінниця, 2020 року. Ч.4. С. 76.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Воронєцька В. В., Свіржевський М. П. Педагогічна майстерність – домінанта розвитку обдарованої дитини. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. Warszawa, 2020.

№51(01/2020). С. 27-33.

18. Воронєцька В.В. Особливості формування творчого потенціалу учнів сучасної школи. *Директор школи, гімназії, ліцею: спеціальний тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»*. Київ, 2020. С.226-234.

19. Воронєцька В.В. Модель розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск 33. Дрогобич, 2020. С. 292-300.

20. Воронєцька В.В. Розвиток творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи: методичні рекомендації. Вінниця: Твори, 2020. 70 с.

Анотації

Воронєцька В.В. Розвиток творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії в процесі позакласної роботи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13. 00. 07 – теорія і методика виховання. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського МОН України. – Вінниця, 2020.

У дисертації на основі аналізу психологічної, педагогічної літератури та особливостей організації позакласної роботи в гуманітарній гімназії з'ясовано сутність і структуру творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, визначено критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний, діяльнісно-результативний), показники та рівні його сформованості (високий, середній, низький). Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії у процесі позакласної роботи. Розроблено модель розвитку творчого потенціалу учнів гуманітарної гімназії, що складається з чотирьох блоків (цільового, змістово-діяльнісного, організаційно-технологічного, оцінно-результативного) і комплексно відображає мету, завдання, педагогічні умови, принципи, форми, методи, етапи та рівні розвитку досліджуваної якості.

Ключові слова: творчий потенціал, розвиток, учні, гуманітарна гімназія, компоненти творчого потенціалу, рівні сформованості творчого потенціалу, педагогічні умови розвитку творчого потенціалу учнів, позакласна робота.

Воронєцкая В. В. Развитие творческого потенциала учеников гуманитарной гимназии в процессе внеклассной работы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 07 – теория и методика воспитания. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского МОН Украины. – Винница, 2020.

В диссертации на основе анализа психологической, педагогической литературы и особенностей организации внеклассной работы в гуманитарной гимназии выяснена сущность и структура творческого потенциала учеников гуманитарной гимназии, определены критерии (когнитивный, мотивационно-ценностный,

лично-рефлексивный, деятельностно-результативный), показатели и уровни его сформированности (высокий, средний, низкий). Теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия развития творческого потенциала учеников гуманитарной гимназии в процессе внеклассной работы. Разработана модель развития творческого потенциала учеников гуманитарной гимназии, которая состоит из четырех блоков (целевого, содержательно-деятельностного, организационно-технологического, оценочно-результативного) и комплексно отображает цель, задание, педагогические условия, принципы, формы, методы, этапы и уровни развития исследуемого качества.

Ключевые слова: творческий потенциал, развитие, ученики, гуманитарная гимназия, компоненты творческого потенциала, уровни сформированности творческого потенциала, педагогические условия развития творческого потенциала учеников, внеклассная работа.

Voronetska V.V. Development of creative potential of students of a humanitarian gymnasium in the process of extracurricular work. – Manuscript.

The dissertation on obtaining of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences (ph. D.) On a specialty 13. 00. 07 – theory and methods of education. – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University. – Ministry of Science and Education of Ukraine. – Vinnytsia, 2020.

The dissertation work is devoted to the complex study of pedagogical conditions of development of creative potential of students of a humanitarian gymnasium in the course of extracurricular work. Creative potential of students of a humanitarian gymnasium is a specific form of creative activity of an individual, based on intellectual abilities, motivation and creativity. It allows students to produce subjectively new ways to solve creative problems, create original images and ideas, navigate the flow of information and various forms of pedagogical interaction flexibly and quickly.

The essential content of the creative potential of students of a humanitarian gymnasium is adequately revealed with four components: cognitive, motivational-value, personal-reflexive and activity-productive. The cognitive component of the creative potential of a student of a humanitarian gymnasium is represented by the characteristics of the subject of creative activity, providing information and cognitive processes, intellectual support of creativity – creative and intellectual activity, critical thinking, synthetic perception of the world, a high level of cognitive flexibility, the ability to analyze and synthesize information and to discover a new vision of objects and phenomena on this basis (combinatorial abilities that allow to see objects and phenomena in a new way), ease of finding new analogies, readiness for free improvisation, production of original images and ideas. The motivational and value component of the creative potential is reflected in the focus of an individual on creativity, the need to enrich the "information field", the presence of aspirations and interests associated with the embodiment of imaginary products in a material form, the ability to take into account traditions, ie samples of creativity, and at the same time the ability to move away from stereotypes of thinking and readiness for self-actualization. The content of the personal-reflexive component of the creative potential integrates a high level of development of observation, constructive

imagination, creativity, creative abilities, reflexive skills, communication skills, volitional qualities (persistence, diligence, courage), objective self-esteem, nonconformism, self-criticism, initiative, ensuring the success of creative self-realization. The activity-effective component is represented with organizational skills, control skills at different stages of the task, technical skills and self-presentation skills.

Based on the essential features of creative potential of the students, as well as the peculiarities of the educational process in the humanitarian gymnasium, we have developed a pedagogical model of developing the creative potential of the students of the humanitarian gymnasium, consisting of four blocks: target, content, organizational and technological, evaluative and effective. Taking into account the essential characteristics and structural components of the creative potential of the students of the humanitarian gymnasium, we identified the relevant criteria (cognitive, motivational-value, personal-reflexive, activity-productive) and indicators that assess the level of the creative potential of the students.

The ability of independent transfer previously acquired knowledge, skills and ways of activity into a new situation are considered as indicators of activity-performance criterion; the ability to see alternative and find different ways to solve creative problems; communication skills; organizational skills (independent plan, organize, control one's own actions and be responsible for one's results); the ability of purposeful systematic observation; the ability to analyze, put forward and justify the best solution; the ability to improvise, the ability to change quickly the course of an action in accordance with new conditions of a certain activity; the ability to search for additional information from various sources; self-regulation skills; the ability to interact constructively in a process of collective creative activity; the ability to create and present a final product of intellectual activities (author's projects, works, models, exhibits).

The generalization of the results of the analysis of psychological and pedagogical literature, the ascertaining stage of the research, the modern practice of organizing educational work in a secondary school, as well as our own experience, allowed to determine a set of pedagogical conditions for creative potential of students of a humanitarian gymnasium : integration of students into life of children communities and adults organized on the basis of humanistic values; creating situations of a social choice, creative self-determination, success in order to enable every student to form his or her individual trajectory of life; providing opportunities for students to master their experience of independent and socially significant activities that have a creative basis.

In the course of the research it was found out that the development of the creative potential of students of a humanitarian gymnasium should be carried out at the following stages: motivational-target, content-cognitive, activity and evaluation-effective.

Keywords: creative potential, development of creative potential, components of creative potential, levels of formation of creative potential, pedagogical conditions of development of creative potential, students, humanitarian gymnasium, extracurricular work.